

OGAHIIY- SO‘Z USTASI

Mehribon Qo‘shnazarova

*UrDU akademik litseyi oliy toifali
ona tili va adabiyoti fani o‘qituvchisi*

Annotatsiya: *Maqolada o‘zbek adabiyotining zabardast vakillaridan biri so‘z Ogahiyning so‘z qo‘llash mahorati tahlil qilinadi.*

Annotatsiya: *The artikl analyzes the word usage skills of Ogahiy, a representative of uzbek literature.*

Kalit so‘zlar: *Ogahiy, g‘azal, qiyos usuli, tamsil, adabiy ta’sir, badiiy mahorat, antroponim.*

Key words: *Ogahiy, Ghazal, comparison, influence, artistic skil, antoponiym.*

O‘zbek adabiyoti tarixida Ogahiy Navoiydan keyingi o‘rinda alohida hurmat ehtirom bilan tilga olinadi. Buning sababi Ogahiyning mohir so‘z ustasi sifatida badiiy so‘zning qudratini his qilgan va so‘zning ma’no tovlanishlarini tinglovchiga yetkaza olganligida hamda yigirmaga yaqin she’riy janrlarda ijod qilganligi bo‘lsa kerak. Ma’lumki, Navoiy bobomiz o‘z davrida 16 xil janrda she’r yozgan edilar. Ogahiy bobomiz esa janrlarni ko‘paytirgan. Bundan tashqari Ogahiy Sharq mumtoz adabiyotida mukammal mustazod kashfiyotchisi sifatida ham qadrlaymiz. O‘zbek adabiyotida tatabbu‘ning eng nodir namunalarini hazrat Navoiy ijodida ko‘rish mumkin. Ulug‘ shoirning Hofiz Sheroziy, Abdurahmon Jomiy, Kamol Xo‘jandiy kabi ijodkorlarning she’rlariga bog‘lagan tatabbu‘-naziralari shular jumlasidandir. Bundan tashqari, tatabbu‘-naziralar adabiy ta’sirning bir ko‘rinishi sifatida adabiyotlarni bir-biriga yaqinlashtirdi. Masalan, Muhammad Rizo Ogahiyning “Ustina” radifli g‘azali Ozarbayjonning ulug‘ shoiri Imomiddin Nasimiyning “Ustina” radifli g‘azaliga tatabbu‘-nazira tarzida bitilganligi fikrimizni tasdiqlaydi.

Ma’lumki, Ogahiyning “Ustina” radifli g‘azali adabiyotimizdagi eng mashhur va hatto maktab darsliklaridan ham o‘rin olgan shoh asardir. Ogahiy Nasimiyning mazkur g‘azaliga nazira bog‘lar ekan, uning radifi va bahrini aynan saqlaydi:

Tushmish muanbar sunbuling xurshidi tobon **ustina**,

--V - / --V - / --V - / --V - /

Shul rasmila mushkin xoling gulbargi xandon **ustina** [1, 37].

--V - / --V - / --V - / --V - /

Rajazi musammani solimda yaratilgan. Ogahiy g‘azaliga e’tibor qaratsak:

Mushkin qoshing hay’ati ul chashmi jallod **ustina**,

--V - / --V - / --V - / --V - /

Qatlim uchun “nas” keltirur “nun” eltibon “sod” **ustina** [2, 37]

--V - / --V - / --V - / --V - /

Mazkur g‘azaldagi mazmun-mohiyat va badiiylkdagi o‘xshash va tafovutlarni aniqlash uchun baytma-bayt tahlil qilamiz: Nasimiy yorning muanbar (anbar hidli, xushbo‘y) sochi va mushkin xoli tasvirini chiroyli o‘xshatishlar asosida matla‘da ifodalaydi. Ogahiy ham dastlabki baytda yorning mushkin qoshini ta’riflar ekan, mazkur qoshning hay’ati(shakli, ko‘rinishi) “chashmi jallod” - jallod ko‘zning ustidan o‘rin egallaganligini birinchi misrada keltiradi. Ikkinchi misrada esa Ogahiyning badiiy iste’dodini namoyon qiluvchi go‘zal tasvir keltirilgan. Ya’ni yorning qoshu ko‘zlari oshiqning “qatli” uchun birlashib (nun va sod harflaridan “nas” (xabar) so‘zi yasaladi) “nas”-xabar keltiradi. Ogahiy birgina baytda kitobat san’atidan mahorat bilan foydalanib, o‘quvchi qalbiga zavq bag‘ishlovchi go‘zal manzarani yaratadi.

Ogahiy keyingi baytda ham yor ta’rifini davom ettiradi. Ya’ni yorning zebo qomati va gul yuzi madhini tanosub va istiora san’atlari vositasida bayon etadi. Mazkur baytda shoir yorning qaddini shamshod (sarvga o‘xshagan xushqomat va chiroyli daraxt), yuzini gulga qiyos etadi. Fikrini esa hayotiy misol bilan asoslaydi. Ya’ni, tabiat shamshodga gul bitishni ham nasib qilgan. Bu bilan shoir yorning latofatini to‘laqonli aks ettiradi:

Qilg‘il tamosho qomati zebosi birla orazin,

Gar ko‘rmasang gul bo‘lg‘onin payvand shamshod ustina.

Ogahiy uchinchi baytda ham ma’shuqa ta’rifi va holati haqidagi fikrlarini davom ettiradi. Yorning “nozu adou g‘amzasi” dam-badam oshiqqa qasd qilishini, odamizod ahliga (oshiqqa) shunchalik “ofat” yetkazish mumkinmi, - deya gumonlanadi. Tajohulu orif san’ati shoirning muddaosini ro‘yobga chiqarishga xizmat qilgan:

Noz-u ado-u g‘amzasi qasdim qilurlar dam-badam,

Vah, muncha ofatmu bo‘lur bir odamizot ustina.

Keyingi baytda Ogahiy esa, ishqdan xasta bo‘lgan oshiqning jon asrashi dushvorligini, chunki “qotil ko‘zi bedod” (ma’shuqa)dan har lahza “bedod” (jabr ustiga jabr) etayotganligini ta’kidlaydi:

Man xastag‘a jon asramoq yemdi erur dushvorkim,

Qotil ko‘zi bedod yetar har lahza bedod ustina.

Ogahiy keyingi baytda ma’shuqa yuzining shavqi bilan oshiq ko‘ngli shomu sahar shaydo ekanligini ta’kidlaydi. Shoir oshiqning bu holatini bulbulning ming turli faryod ustiga

nolaqilishiga tashbeh qiladi:

Ul gul yuzi shavqi bila shaydo ko‘ngul shomu sahar,

Bulbuldek aylar yuz navo ming nav‘i faryod ustina.

Nasimiyning mazkur gʻazali anʻanaviy yetti baytda yozilgan. Ogahiy esa tatabuʻ-gʻazal baytlarining sonini toʻqqiztaga yetkazadi. Sababi aynan yuqoridagi baytdan soʻng, kelgan ikki baytlarda ijtimoiy masalalar ifodasiga ham maʼlum maʼnoda oʻrin beradi:

Boshimgʻa yoqqan gʻam toshin mingdin biricha boʻlmagʻay,

Gardun agar ming Besutun yogʻdursa Farhod ustina.

Ogahiy ruhiy holat ifodasi uchun juda chiroyli va oʻrinli talmehdan foydalangan. Yaʼni, falakning Besutun togʻidagi toshlarni Farhod ustiga yogʻdirgani, mening boshimga yoqqan gʻam toshlarining mingidan biriga ham teng boʻlolmaydi, deydi. Bizningcha bu tasvir adabiyotimizda faqat Ogahiydagina kuzatiladigan topilmadir. Ayni mulohazalarini davom ettirib, navbatdagi baytda shohga murojaat qilib, karam aylar chogʻida hammani – yaxshi yomonni teng tutishini soʻrab, tazod sanʼatini qoʻllaydi. Oʻz fikrlarini tamsil – hayotiy dalillash asosida ifodadaydi. Yaʼni mehr-quyosh nuri vayronu obod ustiga teng tushadi. Bunda mehr soʻzini qoʻllash orqali iyhon sanʼati yaratildi. Shunday ekan, shoh ham barchaga teng karam koʻrsatmogʻi lozimligini uqtiradi:

Ey shah, karam aylar chogʻi teng tut yamonu yaxshini

Kim, mehr nuri teng tushar vayronu obod ustina.

Ogahiy mazkur mulohazalarni yana tazod orqali taqqoslab, izchillikda davom ettirib, keyingi baytda Sulaymon paygʻambar bilan bogʻliq jihatlarni talmeh qiladi:

Xoki taning barbod oʻlur oxir jahonda necha yil,

Sayr et Sulaymondek agar taxting qurub bod ustina.

Darhaqiqat, inson necha yil umr koʻrishidan qatʼiy nazar uning tani foni, yaʼni “barbod oʻlur”, garchi Sulaymon (a.s.) kabi taxtingni bod-shamol ustiga qurib, sayr etsangda, foniyligingni unutma, deya shoir hukmdorlarni hushyorlikka chaqiradi. Ammo Ogahiy oʻzi “zoru noshod”- qaygʻuli boʻlishiga qaramay ayni mulohazalarni aytishga jurʼat etganligidan, unga “yuz xayli gʻam” hujum qilishi mumkinligini taʼkidlash bilan baytga yakun yasaydi:

Ne jurʼat ila Ogahiy ochmagʻay ogʻiz soʻz dergakim,

Yuz xayli gʻam qilmish hujum ul zoru noshod ustina.

Ogahiy ijtimoiy-siyosiy mazmundagi fikrlar bilan gʻazalning yuqoridagi baytlarini yakunlaydi. Koʻrinadiki, ijtimoiy-siyosiy fikrlar badiiylik asosida goʻzal tashbeh va badiiy tasviriy vositalar uygʻunligida “qogʻozga oʻrab” shohga armugʻon etilmoqda. Bunda Ogahiyning soʻz qoʻllash mahoratiga tahsinlar aytamiz. Ehtimol, Xiva xoni Muhammad Rahimxoni Soniy – Feruz II ham Ogahiyning ana shu isteʼdodi uchun ham qadrlagan va oʻziga ustoz deb bilgandir. Xulosa shuki, Ogahiy ataylab badiiy tasviriy vositalar qoʻllamaydi, balki Ogahiy qalamidan paydo boʻlgan soʻzlar sheʼriy sanʼat paydo qilaveradi. Bundan tashqari, Ogahiy sheʼriyatida antroponimlarning tabiatiga koʻra tarixiy, mifologik hamda xayoliy-toʻqima turlari keng qoʻllanilgan. Shu bilan birga, shoir ijodida qoʻllangan

onomastik birliklar, ayniqsa, antroponimlarning tadqiqi shu davrdagi tarixiy voqelik va shart-sharoit hamda milliy anʼanalarni oʻzida aks ettiruvchi manbalarni oʻrganish imkoniyatini berishi bilan muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Огахий. Асарлар. VI жилдлик, I жилд. -Тошкент, 1971.
2. Ёлдошев М. Бадий матн лингвопоэтикаси. Тошкент: Фан, 2008. -Б.124.
3. Хусанов Н. Ўзбек антропонимлари тарихи. -Тошкент: Наврўз, 2014. -Б.145.
4. A'zamxonov S.X. Modern concepts of human capita measurement <http://farspublishers.org/index.php/ijessh/article/view/1527> Том. 11 № 5 (2023): ФИДЖЕШ
5. A'zamxonov S.X. Inson kapitali bilan bogʻliq tushunchalarning nazariy tahlili <https://interonconf.org/index.php/den/article/view/2533> vol. 2 no. 20 (2023): pedagogical sciences and teaching methods 247-254–bet
6. A'zamxonov S.X. Taʼlim jarayonida oʻqituvchi faoliyatining oʻziga xos xususiyatlari <https://bestpublication.org/index.php/iq/article/view/1106> vol. 2 no. 22 (2022): ijodkor o'qituvchi 381-386-bet
7. A'zamxonov S.X. Taʼlim jarayonida oʻqituvchi faoliyatining oʻziga xos xususiyatlari <https://bestpublication.org/index.php/ozf/article/view/1313/1272> vol. 1 no. 12 (2022): o'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali 453-459-bet
8. Аликариев Н.С., Аликариева А.Н. Олий таълим сифати менежменти тизимини ривожлантириш концепцияси//“Социология фанлари” (www.tadqiqot.uz\soci) электрон журнали. №1. – Тошкент, 2020. – Б. 7-18. DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9297-2020-1/>
9. Kadirova Y. B. The Advantages of Improving Students' Civic Literacy in Building a Democratic State Governed by the Rule of Law //International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding. – 2021. – Т. 8. – №. 5. – С. 469-473.

